

DOROTA WIŚNIEWSKA

ORCID: 0000-0003-1545-4569

Uniwersytet Łódzki

Uwagi nad problemami inkulturacji Kodeksu Napoleona w Królestwie Polskim — wątpliwości na tle art. 530

1.

Jednym z problemów, jakie napotyka współczesny ustawodawca, jest szybkie tempo zmian postępujących w sferze stosunków społecznych, politycznych, kulturowych i gospodarczych. Rodzi ono konieczność częstych zmian obowiązujących przepisów, a także regulacji nowych zagadnień. Wydaje się oczywiste, że unormowanie całokształtu życia społecznego i gospodarczego jest niemożliwe. Jednak prawo nie może pozostawać w oderwaniu od zmieniającej się rzeczywistości. Odrębnym problemem, który także może wystąpić w praktyce, jest narzucenie społeczeństwu przepisów nieprzystających do panujących w nim stosunków. Rodzi to wiele daleko idących konsekwencji. Taka właśnie sytuacja miała miejsce na ziemiach polskich na początku XIX wieku, w związku z wprowadzeniem na terytorium Księstwa Warszawskiego Kodeksu Napoleona (dalej: KN). Próbę odpowiedzi na pytanie o celowość i skuteczność tego rodzaju zabiegów stanowi przedstawiany artykuł.

2.

Utworzenie Księstwa Warszawskiego na podstawie traktatów pokojowych zawartych w Tylży wzbudziło nadzieje Polaków na odzyskanie suwerenności i przywrócenie w pełni mocy obowiązującej dawnemu prawu polskiemu. Jednak

konstytucja oktrojowana przez Napoleona 22 lipca 1807 roku nie pozostawiała złudzeń. Zgodnie z przyjętymi w niej zasadami ustroj polityczny Księstwa miał opierać się na ustroju Francji, prawo cywilne zaś podlegało regulacji KN¹. Artykuł 69 konstytucji stanowił wprost: „Kodex Napoleona, będzie Prawem Cywilnem Xięstwa Warszawskiego”².

Takie postawienie sprawy nie było w skali europejskiej wyjątkiem, lecz wyrazem stałej polityki Napoleona, dążącego do francuskiej hegemonii w Europie i narzucenia rozwiązań francuskich krajom, które znalazły się w jego strefie wpływów. W polityce tej cesarz nie brał pod uwagę stosunków społecznych i gospodarczych ani prawa obowiązującego dotychczas na opanowanych przez siebie terenach³.

Konstytucja, przesądzając o poddaniu prawa cywilnego Księstwa Kodeksowi Napoleona, nie określiła terminu wejścia w życie jego przepisów. Prace nad umożliwieniem nadania mu mocy obowiązującej podjął minister sprawiedliwości Feliks Łubiński. Jednym ze środków miało być przygotowanie tłumaczenia urzędowego tego aktu prawnego, którego nigdy nie udało się doprowadzić do skutku⁴.

Ostatecznie dekret księcia warszawskiego z 27 stycznia 1808 roku określił datę wejścia w życie kodeksu na 1 maja tego samego roku⁵. Po przyłączeniu do Księstwa ziem trzeciego zaboru austriackiego przepisy francuskie zaczęły obowiązywać również na tym obszarze (od 15 sierpnia 1810 roku)⁶.

3.

Wprowadzenie Kodeksu Napoleona w Księstwie Warszawskim budziło wiele kontrowersji. Do przeciwników należał między innymi Stanisław Małachowski, prezes Rady Stanu, a także inni członkowie tego organu⁷. Sprzeciw wyrażała także zamożna i średnia szlachta, obawiająca się utraty własności ziemi na rzecz dotychczasowych użytkowników, czyli chłopów⁸. Częściowo niepokój szlachty został zażegnany dekretem grudniowym z 1807 roku, mocą którego potwierdzo-

¹ H. Grynwaser, *Pisma*, t. 1. *Kodeks Napoleona w Polsce. Demokracja szlachecka 1795–1831*, Wrocław 1951, s. 16–18.

² *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego* (dalej: DPKW), t. 1, nr 1, Warszawa 1810, s. XXXVI.

³ H. Grynwaser, *op. cit.*, s. 19.

⁴ *Ibidem*, s. 27–28; K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2007, s. 197–198.

⁵ *Dekret z 27 Stycznia 1808 nakazujący zaprowadzenie Kodexu Napoleona od 1 Maia 1808*, [w:] DPKW, t. 1, nr 2, Warszawa 1810, s. 46.

⁶ *Dekret z 9 Czerwca 1810. Termin zaprowadzenia Kodexu Napoleona za prawo Cywilne i Kodexu handlowego do 4 Departamentów przez Traktat Wiedeński do Xięstwa Warszawskiego wcielonych*, [w:] DPKW, t. 2, nr 18, Warszawa 1810, s. 220–221.

⁷ H. Grynwaser, *op. cit.*, s. 24; A. Kraushar, *W setną rocznicę Kodeksu Napoleona*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1908, nr 22, s. 332.

⁸ H. Grynwaser, *op. cit.*, s. 54–55.

no przysługiwanie chłopom wolności osobistej, jednocześnie pozostawiając własność ziemi w rękach dziedziców⁹.

Niechętnie kodyfikacji napoleońskiej było również duchowieństwo katolickie, sprzeciwiające się wprowadzanej przez kodeks laickiej formie małżeństwa i związanej z tym możliwości zawierania ślubów cywilnych, rozwiązywania małżeństwa (przez rozwód) oraz jurysdykcji sądów powszechnych nad stosunkami małżeńskimi¹⁰.

Wśród argumentów wysuwanych przeciw kodeksowi wskazywano nieprzystawanie wprowadzanych w nim rozwiązań do polskich tradycji. Jako przykład wymieniano między innymi skutki śmierci cywilnej, dotyczące dzieci skazanego, urodzonych po uprawomocnieniu się orzeczenia. Dzieci te miały być pozbawione praw spadkowych¹¹.

Jednym z przepisów budzących największe obawy był art. 530 KN, który stanowił:

Każda renta wieczysta ustanowiona jako cena za sprzedaną nieruchomość, albo jako warunek ustąpienia pod tytułem obciążliwym lub darmym majątku nieruchomego, ze swej istoty jest splecalna.

Wolno jednak wierzycielowi oznaczyć zastrzeżenia i warunki wykupu.

Wolno mu również zastrzedz sobie, że renta będzie mogła być splecalną dopiero po pewnym przeciągu czasu, który nigdy trzydziestu lat przechodzić nie może: wszelkie przeciwne zastrzeżenie jest nieważne¹².

Wprowadzenie go do kodeksu było konsekwencją przyjęcia przez twórców tego aktu prawnego koncepcji pełnej, nieograniczonej własności. Artykuł 530 KN gwarantował możliwość spłaty renty wieczystej wynikającej z funkcjonowania własności podzielonej. Zgodnie z nim właściciel podległy był uprawniony do spłaty powinności, które dotychczas uiszczal na rzecz właściciela zwierzchniego. Skorzystanie z takiego prawa prowadziło do przekształcenia własności podległej w pełną własność nieruchomości¹³. W takiej sytuacji uprawnienia właściciela zwierzchniego nabywały jedynie charakteru wierzytelności¹⁴. Tym samym ustawodawca wprowadzał rozwiązanie korzystne dla właścicieli podległych, którzy mogli uzyskać nową kapitalistyczną własność, dostosowaną do zmieniających się warunków społecznych i gospodarczych. Umożliwił zatem odchodzenie od przestarzałych stosunków feudalnych.

Jednakże ustęp 2 tego przepisu chronił interesy dotychczasowego właściciela zwierzchniego, który mógł oznaczyć termin oraz warunki wykupu powinności. Przy czym termin ten nie mógł przekraczać 30 lat. W razie oznaczenia dłuższego terminu podlegał on skróceniu do okresu wskazanego w kodeksie. Przepis ten

⁹ K. Sójka-Zielińska, *op. cit.*, s. 196.

¹⁰ *Ibidem*, s. 197, 199–200.

¹¹ *Ibidem*, s. 200.

¹² Przepisy tego aktu prawnego są cytowane za: S. Zawadzki, *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskiem*, t. 1, Warszawa 1860, s. 357–1037.

¹³ R. Wierchlejski, *Zasady prawa cywilnego obowiązującego w Królestwie Polskiem* napisał Prof. Antoni Okolski, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1886, nr 37, s. 590.

¹⁴ K. Sójka-Zielińska, *op. cit.*, s. 201.

umożliwiał zatem stopniową likwidację stosunków opartych na własności podzielonej. O ile we Francji mógł on znajdować szerokie zastosowanie, o tyle w Księstwie Warszawskim wykorzystywano go jedynie sporadycznie¹⁵.

Utworzone przez Napoleona państwo charakteryzowały liczne pozostałości feudalne. Panowały w nim inne niż we Francji warunki, zarówno w zakresie stosunków społecznych, jak i gospodarczych. W konsekwencji przepisy kodeksu odnoszące się do prawa rzeczowego nie znajdowały w pełni zastosowania w praktyce. Przyjęto swego rodzaju fikcję obowiązywania francuskiego prawa cywilnego¹⁶, stosunki własnościowe zaś *de facto* pozostawały poza regulacją kodeksową. Dotyczyło to sytuacji panującej nie tylko na wsi¹⁷, lecz także w miastach¹⁸.

4.

Po upadku Księstwa Warszawskiego Kodeks Napoleona zachował moc na terenie Królestwa Polskiego oraz Wolnego Miasta Krakowa. Natomiast na ziemiach, które weszły w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego, przywrócono obowiązywanie Powszechnego prawa krajowego dla państw pruskich (*Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*)¹⁹. W Królestwie Polskim kodeks miał jednak nadal wielu przeciwników, zwłaszcza wśród duchowieństwa katolickiego oraz arystokracji z księciem Adamem Czartoryskim na czele. Postulowali oni uchylene przepisów tego aktu prawnego i nadanie mocy obowiązującej Statutowi litewskiemu oraz regulacjom dawnego prawa polskiego. Taka koncepcja nie znalazła jednak szerszego poparcia, a kodeks zyskiwał wielu zwolenników wśród osób pełniących stanowiska urzędnicze w czasach Księstwa. Ich doświadczenie zawodowe przemawiało za utrzymaniem KN, a powrót do osiemnastowiecznych regulacji prawnych wydawał się wręcz szkodliwy dla interesów kraju. Postulowano jedynie dokonanie częściowych zmian przepisów kodyfikacji napoleońskiej, które miałyby umożliwić dostosowanie jej do warunków społecznych i gospodarczych panujących na ziemiach polskich²⁰.

¹⁵ K. Mejer, *O wieczystej dzierżawie*, Warszawa 1873, s. 83.

¹⁶ W. Sobociński, *O prawie francuskim w Niemczech na początku XIX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 33, 1981, z. 1, s. 221.

¹⁷ K. Sójka-Zielińska, *op. cit.*, s. 201; A. Zarzycka, *Rola organów władzy Królestwa Polskiego w pracach legislacyjnych nad narodowym prawem rzeczowym w latach 1815–1830*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 8, 2003, s. 127.

¹⁸ Szerzej J. Mazurkiewicz, W. Ćwik, *Własność w miastach prywatnych Lubelszczyzny doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego (1809–1866)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 4/1, Lublin 1957.

¹⁹ H. Grynwasser, *op. cit.*, s. 79, 81.

²⁰ *Ibidem*, s. 68–70; J.J. Litauer, *Przeciwnicy kodeksu*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1908, nr 22, s. 366; K. Sójka-Zielińska, *op. cit.*, s. 209; A. Zarzycka, *op. cit.*, s. 125.

W czerwcu 1814 roku ustanowiono Komitet Cywilny Reformy. Jego zadaniem była analiza stosunków panujących w kraju i rozważenie problemu obowiązywania kodyfikacji francuskich. Komitet miał rozstrzygnąć, czy kodyfikacje te powinny być tylko zmienione czy też całkowicie uchylone. Ostatecznie zwyciężyło stanowisko zaprezentowane przez Antoniego Bieńkowskiego, zgodnie z którym KN nie powinien zostać uchylony. Miał on obowiązywać tymczasowo w niezmienionym kształcie. Natomiast stopniowo podlegałby zmianom w zakresie, w którym budził największe kontrowersje, czyli przede wszystkim w sferze aktów stanu cywilnego i prawa małżeńskiego²¹.

Jednocześnie pojawiła się koncepcja przygotowania kodeksu narodowego, którego plan miał opracować właśnie Bieńkowski. Zgodnie z przedstawionym przez niego 20 listopada 1814 roku planem nowa kodyfikacja prawa cywilnego miała opierać się na prawie koronnym, litewskim, rzymskim, pruskim, austriackim i francuskim²².

W pracach nad projektem w kolejnych latach ścierały się z sobą różne stanowiska. Ostatecznie ze względu na zbliżający się termin zwołania pierwszego w Królestwie sejmiku oraz świadomość, że prace nad kodeksem narodowym będą postępowały wolno i trwały nawet kilka lat, zdecydowano się na doraźne uregulowanie najbardziej palących kwestii. W związku z tym miały zostać przygotowane projekty dotyczące tylko częściowych zmian przepisów KN, obejmujące zwłaszcza prawo małżeńskie i hipoteczne oraz spory graniczne²³.

Nowelizacja zasad wyrażonych w kodeksie nastąpiła mocą Prawa o ustaleniu własności dóbr nieruchomości, o przywilejach i Hypotekach w miejsce tytułu XVIII księgi III kodexu cywilnego z 14 (26) czerwca 1818 roku²⁴.

Następnie zajęto się reformą prawa majątkowego. Jednym z jej punktów była zmiana przepisów gwarantujących możliwość wykupu powinności przez właścicieli podległych. Prawo takie gwarantował art. 530 KN, którego obowiązywanie mogło prowadzić do przekształcenia własności podległej we własność pełną. Stosowny projekt przygotowała Deputacja Prawodawcza, która przedstawiła go na posiedzeniu Ogólnego Zgromadzenia Rady Stanu 2 maja 1825 roku. Uzasadnienie projektu przedstawił referendarz Aleksander Brocki. Przede wszystkim wskazywał on na to, że niewielu dotychczasowych dzierżawców wieczystych i osób opłacających czynsze wieczyste byłoby zainteresowanych wykupem czynszu na podstawie art. 530 KN. Zatem pozostawienie tego przepisu w mocy nie poprawiłoby ich sytuacji. Poza tym podkreślał, że możliwość wykupu czynszu zniechęcałaby właścicieli nieruchomości do zawierania umów dotyczących ustanowienia własności podzielonej, ze względu na obawę utraty praw na rzecz właścicieli podległych. Mogłoby to mieć niekorzystny wpływ na sytuację w Królestwie ze

²¹ H. Grynwasser, *op. cit.*, s. 71–73.

²² *Ibidem*, s. 74.

²³ *Ibidem*, s. 88–92.

²⁴ DPKP, t. 5, nr 21, Warszawa 1818, s. 295–387.

względu na konieczność zawierania umów o dzierżawę czasową nieruchomości lub konieczność gospodarowania na nieruchomościach przez ich właścicieli. Uzasadniał nowelizację również sprzecznością art. 530 KN z zasadą *lex retro non agit* oraz regułą, zgodnie z którą umowa stanowi prawo dla stron²⁵.

W trakcie dyskusji odmienne stanowisko zajął referendarz Tomasz Kantorbery Tymowski. Co prawda zgodził się z A. Brockim, że utrzymanie mocy obowiązującej tego przepisu mogłoby odstraszać właścicieli nieruchomości od umów dzierżawy wieczystej. Jednocześnie jednak podkreślał, że interes państwa i sytuacja gospodarcza w kraju będą wymagały z czasem likwidacji stosunków opartych na własności podzielonej i nabycia pełnej własności przez dotychczasowych właścicieli podległych. Jego zdaniem zbyt duża powierzchnia nieruchomości uniemożliwiała ich odpowiednie zagospodarowanie. W związku z tym postulował ich parcelację, która miałyby przynieść pozytywne skutki dla Królestwa²⁶.

Stanowisko T. Tymowskiego spotkało się z krytyką pozostałych osób uczestniczących w posiedzeniu. Przedstawiano przeciwko niemu dalsze argumenty, powołując się przede wszystkim na zbyt słabą kondycję finansową Królestwa, która uniemożliwiła przeprowadzenie podziału wszystkich gruntów i nabycie ich przez chłopów. Wskazywano również, że wykup czynszów wywołałby negatywne skutki dla dotychczasowych właścicieli zwierzchnich. Podkreślano wreszcie, że nabywanie własności podzielonej nie było jedyną drogą uzyskiwania praw do gruntu. Istniała potencjalna inna możliwość nabywania pełnej własności nieruchomości przez osoby tym zainteresowane²⁷.

Ostatecznie Ogólne Zgromadzenie Rady Stanu przyjęło projekt nowelizacji KN²⁸.

Następnie projekt ten został skierowany pod obrady parlamentu. Jako pierwsza 27 maja 1825 roku zajmowała się nim izba poselska, a posłom i deputowanym referował go radca stanu Wincenty Ilnicki. Projekt uzyskał nieznaczną większość głosów. Za jego przyjęciem głosowało zaledwie 54 członków izby, natomiast przeciwko — 48²⁹.

Na posiedzeniu senatu, które odbyło się 1 czerwca, argumenty mające skłonić członków izby do przyjęcia go przedstawił radca stanu Kajetan Kalinowski. Przede wszystkim wskazywał on na naruszanie przez art. 530 KN zasady *lex retro non agit* w związku ze stosowaniem go do umów zawartych przed wejściem w życie KN. Podkreślał, że zarówno dawne prawo polskie, jak i prawo austriackie oraz pruskie (obowiązujące przejściowo na ziemiach włączonych następnie do Księstwa Warszawskiego) przewidywały możliwość ustanowienia własności podzielonej. Jednakże regulacje te nie zastrzegały warunku wykupu czynszu i przekształcenia

²⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), zespół nr 184, I Rada Stanu Królestwa Polskiego (1810–1832), sygn. 468, Protokół posiedzenia ogólnego Zgromadzenia Rady Stanu z 2 V 1825 r., s. 410.

²⁶ *Ibidem*, s. 411.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ „Monitor Warszawski” 2 VI 1925, s. 305.

własności podległej w pełną. Wskazywał również na naruszanie przez art. 530 KN „świętego i nietykalnego” prawa własności, a tym samym na konieczność ochrony praw przysługujących właścicielom zwierzchnim, w tym prawa propinacji i czerpanych z niego dochodów³⁰. Jednocześnie, jak podkreślał K. Kalinowski, nowelizacja nie naruszała zasady swobody umów. Jeżeli w kontrakcie zawartym po wejściu w życie KN zastrzeżono warunek wykupu czynszu, pozostawał on w mocy, a zatem mogło dojść do przekształcenia własności podległej we własność pełną³¹.

Jego zdaniem nie dochodziłoby również do naruszenia zasady ochrony praw nabytych, ponieważ od momentu uzyskania mocy obowiązującej przepisów kodeksu nie minęło jeszcze 30 lat. W związku z tym art. 530 KN nie wywołał jeszcze skutków prawnych wobec dzierżawców wieczystych³².

Kolejny mówca, senator Aleksander Bniński, referując stanowisko Komisji Sejmowej do Praw Cywilnych i Kryminalnych, wskazywał, że art. 530 KN nie tylko naruszał własność, lecz także pewność obrotu i prowadził do pokrzywdzenia właścicieli zwierzchnich:

Chwalebne jest zaiste obstawać za sprawą uboższego, lecz też i nagannem jest następować na bogatszego, gdy przeciw niemu stawić tylko można, że los, szczęście, lub własny starunek, lepiej go uposażyły od drugich.

Chęć równania maiątek jest w wszelkich zasad sprawiedliwości ogołoconą, a nawet samej klasie uboższej przeciwną. Któryż z uboższych lub mniej majątnych dokładać będzie staranności i zabiegów ku lepszemu bytu swego? jeżeli jego działaniom towarzyszyć będzie obawa ta, że prawo wyrzec może: iż to, co dziś posiada, jutro cudzą stać się może własnością. Obawa takowa przemysł, i chęć ulepszeniem przyjazną uziarnia. Ustawa podobna nie jest pomysłem liberalnym, lecz rewolucyjnym. Nieszczęściem rozwiązłość ohydziła zasady liberalne wyobrażeniami rewolucyjnymi, a stąd stronictwu obszerne pole do zgubnych domysłów lub przeistoczeń zostawiła.

Chęć zapewnienia praw każdemu właściwych, wymaga ażeby uczynić temu artykułowi przyzwoity zakres, któryby zabezpieczył własność, powściągnął chęć zrywania umów w dobrej wierze przez naszych naddzierżawców lub oyców zawartych, i uprzedził pniactwo, które podstęp, chęć zysku, lub zbytnia zarozumiałość zwyczajnie rodzą³³.

Odmienne stanowisko wyraził jeden z senatorów, przeciwnik projektu, argumentując, że podział wielkiej własności byłby korzystny z punktu widzenia interesów gospodarczych Królestwa. Pogląd ten nie znalazł jednak poparcia³⁴.

W trakcie dyskusji przedstawiano kolejne argumenty, nie zawsze racjonalne. W poparciu projektu powoływano się nawet na negatywne konsekwencje dla osób, które chciałyby nabyć własność pełną. Wskazywano, że jeżeli osoby te nie posiadały dostatecznych środków finansowych na nabycie własności pełnej, potencjalnie mogły je uzyskać dzięki dzierżawie wieczystej nieruchomości. Utrzymanie w mocy art. 530 KN mogłoby je pozbawić możliwości nabycia wła-

³⁰ *Dyaryusz Senatu Seymu Królestwa Polskiego 1825*, t. 3, Warszawa 1828, s. 12–14.

³¹ *Ibidem*, s. 14.

³² *Ibidem*.

³³ *Dyaryusz Senatu...*, s. 15.

³⁴ W protokole obrad nie wskazano nawet nazwiska mówcy; *ibidem*.

sności podzielonej i tym samym poprawy swojej sytuacji finansowej. Argumentem przeciwko podziałowi gruntów miało także być słabe zaludnienie kraju³⁵.

Ostatecznie projekt został przyjęty przez senat tego samego dnia³⁶, uzyskując jednomyślne poparcie³⁷.

Senat 3 czerwca 1825 roku wyznaczył swoich przedstawicieli (senatorów: Adama Prażmowskiego — biskupa płockiego, hrabiego Stanisława Małachowskiego i hrabiego Jana Tarnowskiego), którzy mieli przedłożyć projekt ustawy do sankcji cesarskiej³⁸. Ustawa została uchwalona 13 czerwca 1825 roku³⁹ w następującym brzmieniu: „Artykuł 530 Księgi II. Kodexu dotąd obowiązującego, nie stosuje się do dzierżaw, lub czynszów wieczystych, jeżeli warunek wykupna wyraźnie umówiony nie był...”⁴⁰. Zgodnie z jej treścią obciążenia właściciela podległego z tytułu dzierżawy wieczystej lub czynszów wieczystych nie mogły zostać wykupione, chyba że taki warunek zastrzeżono w umowie. Dopuszczalny był zatem wykup powinności, a co za tym idzie nabycie przez dotychczasowego właściciela podległego pełnej własności nieruchomości. Uzależniono go jednak od woli stron.

Wydaje się, że nie powinno się ograniczać stosowania przepisów tego aktu prawnego tylko do dzierżawy wieczystej i czynszów wieczystych. Trzeba je interpretować rozszerzająco, odnosząc je także do innych rodzajów własności podzielonej, ponieważ w Królestwie Polskim dochodziło do zacierania się różnic między poszczególnymi rodzajami tej własności⁴¹.

Przebieg dyskusji zarówno na posiedzeniu Ogólnego Zgromadzenia Rady Stanu, jak i w senacie potwierdza, że decydujący wpływ na nowelizację KN w tym zakresie miała obawa przed utratą własności zwierzchniej. Należy podkreślić, że w czasach Królestwa Polskiego pojawiło się — jak to traktowano — niebezpieczeństwo wykupu czynszu przez niektórych chłopów⁴².

Uchwalenie tej ustawy w efekcie doprowadziło do utrwalenia stosunków feudalnych⁴³.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, s. 16.

³⁷ „Monitor Warszawski” 6 VI 1825, s. 315.

³⁸ *Dyaryusz Senatu...*, s. 17.

³⁹ *Ibidem*, s. 102–103.

⁴⁰ Prawo zmieniające przepis art. 530 Kodexu Cywilnego dotąd obowiązującego, względnie dzierżaw i czynszów wieczystych. Przepisy tego aktu prawnego są cytowane za: DPKP, t. 9, nr 40, Warszawa 1825, s. 352–354.

⁴¹ Szerzej D. Wiśniewska, *Własność prefabrykancka w Łodzi w latach 1820–1866*, Łódź 2019, s. 62 n.

⁴² W. Sobociński, *Prawo francuskie w Niemczech a w Polsce (nowe opracowania niemieckie recepcji i refleksje porównawcze)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Humaniora” 37, 1982, s. 174.

⁴³ W. Sobociński, *Z badań nad miastami prywatnymi w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 7, 1955, z. 2, s. 311; *Historia państwa i prawa Polski*, t. 3. *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 508; W. Ćwik, *Anachronizmy prawne*

5.

Prawo majątkowe uregulowane w KN nie odpowiadało warunkom społecznym i gospodarczym panującym w Królestwie Polskim. Było to szczególnie widoczne w sferze stosunków własnościowych, charakteryzujących się w dalszym ciągu licznymi pozostałościami feudalnymi. Nadal funkcjonowała i była mocno zakorzeniana w świadomości społecznej własność podzielona, z wszelkimi jej następstwami w postaci obowiązków obciążających właściciela podległego, takich jak czynsz i inne opłaty feudalne, konsens czy laudemium.

Proces inkulturacji kodeksu w Królestwie Polskim, państwie stojącym na niższym szczeblu rozwoju społeczno-gospodarczego niż Francja, był skazany na porażkę.

O ile w Księstwie Warszawskim przyjęto swego rodzaju fikcję stosowania KN w praktyce, o tyle w czasach Królestwa Polskiego podjęto prace legislacyjne, zmierzające do zmiany prawa cywilnego i dostosowania go do warunków panujących w kraju⁴⁴. Niemniej w kolejnych latach w miarę postępu gospodarczego i kulturowego stosowanie KN stawało się coraz powszechniejsze, choć dopiero szczegółowa analiza praktyki w tym zakresie pozwoli sformułować precyzyjne wnioski.

Bibliografia

Źródła

1. Archiwalia

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół nr 184, I Rada Stanu Królestwa Polskiego (1810–1832), sygn. 468, Protokół posiedzenia Ogólnego Zgromadzenia Rady Stanu z 2 V 1825 r.

2. Materiały drukowane — akty prawne, wydawnictwa źródłowe

Dekret z 27 Stycznia 1808 nakazujący zaprowadzenie Kodexu Napoleona od 1 Maia 1808, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. 1, nr 2, Warszawa 1810.

Dekret z 9 Czerwca 1810. Termin zaprowadzenia Kodexu Napoleona za prawo Cywilne i Kodexu handlowego do 4 Departamentów przez Traktat Wiedeński do Xięstwa Warszawskiego wcielonych, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. 2, nr 18, Warszawa 1810.

Dyaryusz Senatu Seymu Królestwa Polskiego 1825, t. 3, Warszawa 1828.

w miastach Królestwa Polskiego i sprawa ich likwidacji, [w:] *W kręgu zainteresowań naukowych Profesora Tadeusza Mencla*, red. A. Koprucki, Lublin 1999, s. 160.

⁴⁴ W. Sobociński, *Z badań nad miastami prywatnymi w Polsce...*, s. 311.

- Prawa o ustaleniu własności dóbr nieruchomości, o przywilejach i Hypotekach w miejsce tytułu XVIII. księgi III. kodeksu cywilnego z 14 (26) czerwca 1818 r.*, [w:] *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 5, nr 21, Warszawa 1818.
- Prawo zmieniające przepis artykułu 530 Kodeksu Cywilnego dotąd obowiązującego, względnie dzierżaw i czynszów wieczystych*, [w:] *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 9, nr 40, Warszawa 1825.
- Ustawa konstytucyjna Xięstwa Warszawskiego*, [w:] *Dziennik Praw Xięstwa Warszawskiego*, t. 1, nr 1, Warszawa 1810.

3. Prasa

„Monitor Warszawski” 2 VI 1925; 6 VI 1825.

Opracowania

- Ćwik W., *Anachronizmy prawne w miastach Królestwa Polskiego i sprawa ich likwidacji*, [w:] *W kręgu zainteresowań naukowych Profesora Tadeusza Mencla*, red. A. Koprucki, Lublin 1999.
- Grynwaser H., *Pisma*, t. 1. *Kodeks Napoleona w Polsce. Demokracja szlachecka 1795–1831*, Wrocław 1951.
- Historia państwa i prawa Polski*, t. 3. *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1981.
- Kraushar A., *W setną rocznicę Kodeksu Napoleona*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1908, nr 22.
- Litauer J.J., *Przeciwnicy kodeksu*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1908, nr 22.
- Mazurkiewicz J., Ćwik W., *Własność w miastach prywatnych Lubelszczyzny doby Xięstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego (1809–1866)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin. Sectio G” 4/1, 1957.
- Mejer K., *O wieczystej dzierżawie*, Warszawa 1873.
- Sobociński W., *O prawie francuskim w Niemczech na początku XIX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 33, 1981, z. 1.
- Sobociński W., *Prawo francuskie w Niemczech a w Polsce (nowe opracowania niemieckie recepcji i refleksje porównawcze)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin. Sectio F, Humaniora” 37, 1982.
- Sobociński W., *Z badań nad miastami prywatnymi w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 7, 1955, z. 2.
- Sójka-Zielińska K., *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2007.
- Wierzechlejski R., *Zasady prawa cywilnego obowiązującego w Królestwie Polskiem napisał Prof. Antoni Okolski*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1886, nr 37.
- Wiśniewska D., *Własność prefabrykancka w Łodzi w latach 1820–1866*, Łódź 2019.
- Zarzycka A., *Rola organów władzy Królestwa Polskiego w pracach legislacyjnych nad narodowym prawem rzeczowym w latach 1815–1830*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 8, 2003.
- Zawadzki S., *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskiem*, t. 1, Warszawa 1860.

Remarks on the problems associated with the inculturation of the Napoleonic Code in the Kingdom of Poland — doubts concerning Article 530

Summary

A serious problem can arise when a society has to deal with regulations not adapted to its internal relations, regulations that have been imposed on that society. Such a situation occurred in Poland in the early nineteenth century in connection with the introduction of the Napoleonic Code within the territory of the Duchy of Warsaw. This generated a lot of controversy, not only among members of the Council of State, but also among wealthy and lesser nobility as well as Catholic clergy. The state was characterised by numerous remnants of feudalism. The conditions, when it came to both social and economic relations, were different than those in France. Consequently, the provisions of the Code referring to property were not fully applicable in practice.

After the fall of the Duchy of Warsaw the Napoleonic Code remained in force in the Kingdom of Poland and the Free City of Kraków. However, it still had many opponents in the Kingdom of Poland. In the end there emerged a concept of reform of property law, with one of its points being a change in the provisions guaranteeing inferior owners a possibility of redeeming their obligations. Such a right was guaranteed by Article 530 of the Code, which could lead to *dominium utile* or inferior ownership being transformed into *dominium plenum* or full ownership. A draft amendment was prepared by the Legislative Deputation and then adopted by the parliament on 13 June 1825.

The inculturation of the Code in the Kingdom of Poland, a country on a lower level of socio-economic development than France, was doomed to failure. While in the Duchy of Warsaw the Napoleonic Code was fictitiously used in practice, as it were, in the Kingdom of Poland legislative work was undertaken to change civil law and adapt it to the conditions in the country.

Keywords: Napoleonic Code, Duchy of Warsaw, Kingdom of Poland, double domain, tenancy in perpetuity, annuity in perpetuity, inculturation of the Napoleonic Code

Bemerkungen zu den Problemen der Inkulturation des Code Napoléon im Königreich Polen — Fragen vor dem Hintergrund des Art. 530

Zusammenfassung

Das Aufzwingen der Gesellschaft der Vorschriften, die den dort herrschenden Verhältnissen nicht entsprechen, kann ein wesentliches Problem darstellen. Gerade mit dieser Situation hatte man auf polnischen Gebieten am Anfang des 19. Jahrhunderts im Zusammenhang mit der Einführung des Code Napoléon im Warschauer Herzogtum zu tun. Diese Maßnahmen weckten viele Kontroversen nicht nur unter den Mitgliedern des Standesrates, sondern auch des vermögenden und mittleren Adels sowie der katholischen Geistlichkeit. Den Staat charakterisierten zahlreiche feudale Überreste. Es herrschten dort andere als in Frankreich sowohl soziale, wie auch wirtschaftliche Verhältnisse. In der Folge fanden die Vorschriften des Gesetzbuches betreffend das Sachenrecht keine vollständige Anwendung in der Praxis.

Nach dem Fall des Warschauer Herzogtums bewahrte das Code Napoléon die Kraft auf den Gebieten des Königreiches Polen und der Freistadt Krakau. Im Königreich Polen hatte es jedoch

weiterhin viele Gegner. Letztendlich klärte sich die Konzeption einer Reform des Vermögensrechtes und ein ihrer Punkte war die Änderung der Vorschriften, die die Möglichkeit des Rückkaufs der Obliegenheiten durch die unterliegenden Eigentümer garantierten. Dieses Recht sicherte Art. 530 des Code Napoléon zu, dessen Geltung zur Umwandlung des unterstellten Eigentums in ein volles Eigentum führen könnte. Der Entwurf der Novellierung wurde von der Rechtsgebenden Deputation vorbereitet und dann durch das Parlament am 13. Juni 1825 beschlossen.

Der Inkulturationsprozess des Gesetzbuches im Königreich Polen, einem Staat, der auf einer niedrigeren Ebene der sozial-wirtschaftlichen Entwicklung als Frankreich stand, war zu einer Niederlage verurteilt. Obwohl im Warschauer Herzogtum eine Fiktion der Anwendung des Code Napoléon in der Praxis angenommen wurde, so unternahm man im Königreich Polen legislatorische Arbeiten mit dem Ziel der Änderung des Zivilrechtes und seiner Anpassung an die im Lande herrschenden Verhältnisse.

Schlüsselworte: Code Napoléon, Herzogtum Warschau, Königreich Polen, geteiltes Eigentum, Erbpacht, ewige Mieten, Inkulturation des Code Napoléon